

HANDLEIDING

Omgaan met signalen
van huiselijk geweld
en kindermishandeling

i.s.m.

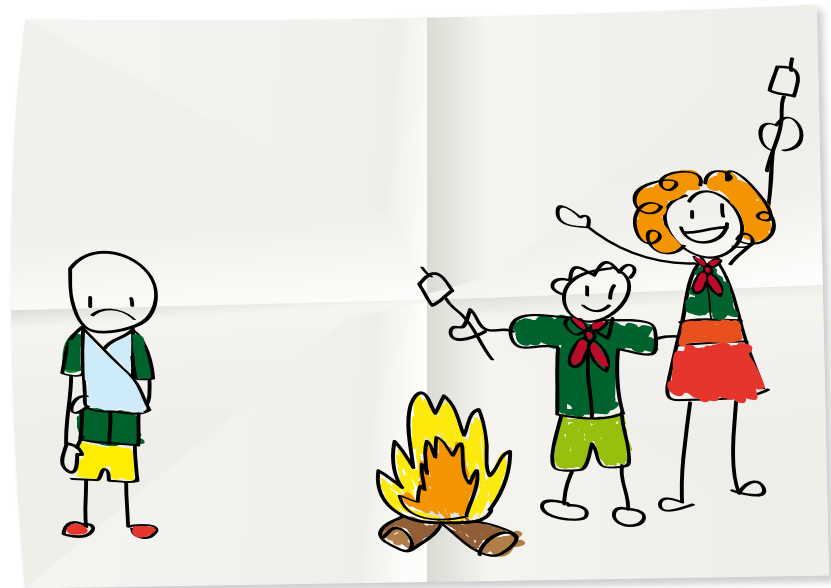
Kadera
aanpak huiselijk geweld

PROVINCIAAL STEUNPUNT
SCOUTING OVERIJSEL

INHOUD

Inleiding	3
Leeswijzer	4
Stappenplan	5
Adviezen bij gebruik van het stappenplan	6
Wat als...	8
Bijlagen:	
Achtergrondinformatie huiselijk geweld en kindermishandeling	10
Contactgegevens	12
Colofon	13

INLEIDING

Ik was erg bang voor mijn vader omdat hij mijn moeder sloeg, maar ik schaamde me om dit aan iemand te vertellen. Toch ben ik blij dat ik het wel heb gedaan. Mijn ouders leren nu hoe ze met elkaar kunnen praten.

In elke schoolklas van 30 kinderen zit gemiddeld 1 kind dat te maken heeft met kindermishandeling of huiselijk geweld. Scouting is de grootste jeugd en jongerenorganisatie van Nederland. Afgaande op de cijfers moet het wel zo zijn dat er ook binnen onze vereniging jeugdleden slachtoffer zijn.

Deze handleiding beschrijft de manier waarop we bij Scouting Nederland, met behulp van het bijbehorende stappenplan¹, kunnen omgaan met signalen van huiselijk geweld en/of kindermishandeling. Om leidinggevendenden te ondersteunen in het signaleren van huiselijk geweld en/of kindermishandeling is, naast het stappenplan, een op speltakken gerichte signaalkaart² ontwikkeld.

Vanaf 2012 zijn professionals, in bijvoorbeeld de kinderopvang, jongerenwerk en onderwijs, verplicht om te werken met de 'Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling'.

Aangezien Scouting Nederland een vrijwilligersorganisatie is, geldt voor ons deze verplichting niet. Toch kunnen wij onze ogen niet sluiten voor deze problematiek. Binnen Scouting hebben wij oog voor de veiligheid van het jeugdlid tijdens de opkomsten, maar kunnen we er ook aan bijdragen dat een kind opgroeit in een veilige leefomgeving.

¹ Zie pagina 5

² Te downloaden via de website: www.scoutingoverijssel.nl

³ Bron: Tubantia dd 30-11-2011 "Alerte vrijwilliger ziet signalen van misbruik"

Deze handleiding biedt een leidraad hoe om te gaan met signalen van huiselijk geweld en/of kindermishandeling en ondersteunt de besluitvorming, ook wanneer er alleen sprake is van een vermoeden.

Het bespreken van deze handleiding binnen de Scoutinggroep kan een positief effect hebben op de signaalgevoeligheid en het zelfvertrouwen van leidinggevendenden om met een vermoeden van huiselijk geweld en kindermishandeling om te gaan.

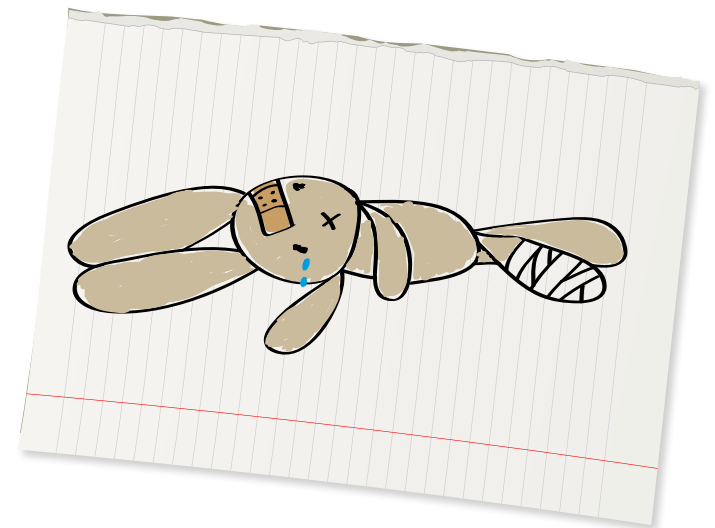
Onder huiselijk geweld en kindermishandeling verstaan we hier elke vorm van geweld die in de huiselijke kring van het jeugdlid plaatsvindt. Hierbij kan het gaan om psychisch geweld, verwaarlozing, lichamelijk geweld, seksueel geweld, materieel geweld of het getuige zijn van deze vormen van geweld tussen de ouders. De meest voorkomende vorm van kindermishandeling is psychische verwaarlozing. Hoewel seksuele mishandeling de meeste aandacht krijgt, is dat de minst voorkomende vorm van mishandeling. Van jongeren tussen de 12 en 18 jaar wordt 1 op 10 mishandeld³.

In bijlage 1.0 is verder uitgewerkt welke vormen van huiselijk geweld er zijn en welke invloed deze hebben op de ontwikkeling van het kind.

LEESWIJZER

De handleiding 'Omgaan met signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling' is geschreven vanuit het voorbeeld dat een jeugdlid slachtoffer is van huiselijk geweld. Voor de leesbaarheid hebben we het in deze uitgave over 'ouders' maar we zijn ons er van bewust, dat lang niet alle leden opgroeien in een gezin met een vader en een moeder. Waar 'ouders' staat, kan, afhankelijk van de leefomstandigheden van het kind, ook ouder, verzorger of verzorg(st)er worden gelezen. Waar leidinggevende staat, bedoelen we ook bestuursleden. Ten slotte gebruiken we voor de leesbaarheid steeds de mannelijke vorm.

In het stappenplan wordt verwezen naar het AMK (Advies- en Meldpunt Kindermishandeling). In bijlage 2 zijn de contactgegevens van deze organisatie beschreven.

Stap 1

Als leidinggevende zie je signalen die kunnen wijzen op huiselijk geweld en/of kindermishandeling.

Stap 2

Je informeert bij je medeleiding of zij jouw zorgen delen en/of dezelfde signalen zien.

Stap 3

Je informeert je teamleider. Jij en/of de teamleider informeren de groepsbegeleider*.

Stap 4

Je stemt met de groepsbegeleider* af wie met het jeugdlid en/of de ouders in gesprek gaat om de signalen te toetsen. Indien er een goede reden is om dit gesprek niet te voeren, ga naar Stap 5.

Na gesprek met ouders/ en of jeugdlid zijn er niet langer vermoedens van geweld. Bewaar je verslag. Spreek af wie initiatief neemt om de situatie te evalueren. Laat de evaluatie na ongeveer 3 maand plaatsvinden.

Het vermoeden blijft bestaan, ook na gesprek met ouders/ en of jeugdlid: Ga naar Stap 5

Stap 5

Meld een vermoeden van kindermishandeling bij het AMK, of meld een vermoeden van huiselijk geweld (tussen de ouders) bij het SHG.

Stap 6

Blijf betrokken en doe, indien er nieuwe signalen zijn, een nieuwe melding.

STAPPENPLAN

omgaan met signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling

Indien je medeleiding de signalen niet herkent en je toch twijfelt, meld dan je zorgen bij de groepsbegeleider*. Indien (ook) deze je zorgen niet deelt kun je zelf een adviesgesprek aanvragen bij het AMK.

De groepsbegeleider* legt alle signalen vast. Dit verslag houdt hij voor zichzelf en het team.

Voordat je het gesprek aangaat met een jeugdlid en/of ouders kun je het AMK bellen voor een adviesgesprek. Bij vermoedens seksueel misbruik ga je niet zelf in gesprek met het jeugdlid.

Je kunt uit naam van de Scoutinggroep een melding doen bij het AMK, waarbij je duidelijk benoemt dat het om een melding gaat. Het verslag kan je, indien gewenst overdragen.

Ga niet zelf verder in gesprek met ouders, ga het niet zelf oplossen. Scouting is een vrijwilligersvereniging. Laat de hulpverlening aan derden over!

* Of bij zijn afwezigheid de groepsvoorzitter of vertrouwenspersoon.

ADVIEZEN

bij gebruik van het stappenplan

Ken je verantwoordelijkheid:

Signalen van huiselijk geweld en/of kindermishandeling kunnen en mogen niet worden genegeerd. Niet door professionals en niet door burgers. Omdat Scouting een vrijwilligersvereniging is, gelden voor leidinggevendenden binnen Scouting andere verantwoordelijkheden dan voor professionals in bijvoorbeeld het onderwijs of de jeugdgezondheidszorg. In de handleiding en het stappenplan is uitgewerkt wat leidinggevendenden wél kunnen doen. Uitgangspunt is dat leidinggevendenden binnen Scouting een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben om signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling op te pakken door deze te zien, te toetsen en waar nodig te melden. De verantwoordelijkheid voor het verder onderzoeken van de signalen en het bieden van passende hulpverlening ligt bij andere organisaties.

Gebruik het stappenplan als leidraad:

Het stappenplan is een hulpmiddel, het is bedoeld als leidraad en ondersteuning in de besluitvorming. De zes stappen staan daarom in de volgorde die doorgaans voorkomt, maar in praktijk kan het voorkomen dat stappen uit het stappenplan een andere volgorde kennen. Het stappenplan adviseert een volgorde, maar is in die situaties geen dwingend stroomschema. Belangrijk is dat het hele stappenplan doorgelopen is voor een melding wordt gedaan. Bij twijfels over de te nemen vervolgstap kan te allen tijde contact worden opgenomen met het AMK.

Een voorbeeld: een jeugdlid vertelt tijdens een opkomst ineens aan een leidinggevende dat ze thuis geslagen is. Volgens het stappenplan is de leidinggevende nu direct bij stap 3, het gesprek met het kind. Na dit gesprek gaat de leidinggevende alsnog naar stap 1 en 2, om helder te krijgen of deze of andere leidinggevendenden achteraf mogelijk signalen over het hoofd hebben gezien. Deze signalen kunnen waar nodig alsnog met het kind of de ouders besproken worden (stap 3). Soms is de uitkomst dat er vooraf geen signalen te zien zijn geweest.

Vul het stappenplan in op een manier die bij de Scoutinggroep past:

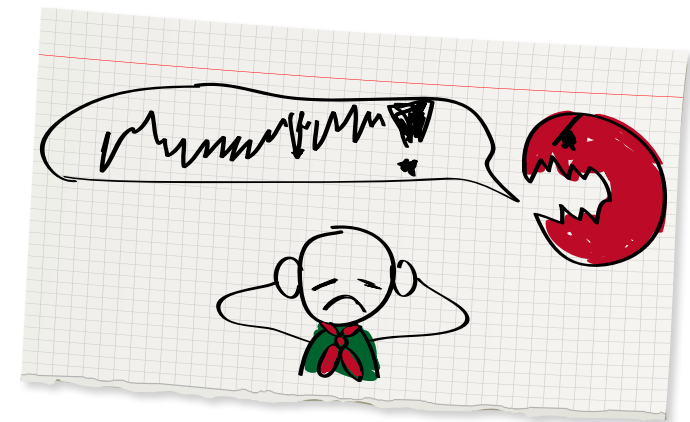
In het stappenplan gaan we er vanuit dat de groepsbegeleider, of in diens afwezigheid de groepsvoorzitter of vertrouwenspersoon, een actieve rol speelt in de vervolgstappen van het stappenplan. Er kan een situatie ontstaan waarin de verantwoordelijkheid beter bij een ander bestuurslid binnen de Scoutinggroep gelegd kan worden. Dit kan voorkomen wanneer de in het stappenplan aangewezen persoon zelf aangeeft deze rol liever niet op zich te nemen. Zoals wanneer de relatie tussen de desbetreffende persoon en het betrokken jeugdlid/gezin een objectieve beeldvorming in de weg staat, bijvoorbeeld wanneer er conflicten hebben gespeeld of juist omdat ze bevriend zijn of familiebanden hebben. Ook de groepscultuur kan van invloed zijn op de manier waarop je het stappenplan invult. Voorbeelden van verschillen in Scoutinggroepen die kunnen leiden tot een andere invulling van het stappenplan kunnen onder andere zijn:

- Een Scoutinggroep in een dorp (ons kent ons) versus een meer anonieme groep in een stad
- Een kleine Scoutinggroep (ons kent ons) versus een grote groep
- Een Scoutinggroep waar speltakken gezamenlijk of juist meer op zichzelf staand functioneren

Bepaal binnen je eigen Scoutinggroep of je signalen deelt met alle andere leidinggevenden (bijvoorbeeld ook van de speltakken waar broertjes/zusjes zijn) of dat je deze alleen deelt met (een deel van) de leidinggevenden van de desbetreffende speltak.

Zoek daar waar nodig ondersteuning:

Wanneer leidinggevenden te maken krijgen met situaties van huiselijk geweld en/of kindermishandeling, dan zijn dit doorgaans ingewikkelde situaties. Het stappenplan ondersteunt de besluitvorming, maar daarmee zijn niet alle dilemma's van tafel. Vaak spelen verschillende belangen mee: de onzekerheid over de betekenis van een signaal en/of de juistheid van de melding, de relatie met de desbetreffende ouders, de emoties ten aanzien van het verhaal van het jeuglid... Wij willen leidinggevenden uitdrukkelijk adviseren om ter ondersteuning advies te vragen bij het AMK. Dit kan bij elke stap van het stappenplan.

WAT ALS

De ouders lijken te handelen in het belang van het jeugdlid terwijl jij je zorgen maakt?

Opvoedstijlen van ouders kunnen verschillend zijn. Soms zijn er situaties waarin ouders iets oppakken op een manier die niet bij jou zou passen. Je kunt eventueel het gesprek aangaan met ouders, zeker als het om grensoverschrijdend gedrag gaat op het Scoutingterrein, maar hebt ook hun opvoedstijl te respecteren. Maar wanneer er sprake is van kindermishandeling is een opvoedstijl nooit een excuus voor het gedrag. Wanneer je je zorgen maakt om het kind, kun je op basis van het stappenplan een mening vormen over dit dilemma.

Het jeugdlid ineens niet meer bij de opkomsten is of zich zonder reden afmeldt terwijl jij het stappenplan doorloopt?

Je maakt(e) je niet voor niets zorgen over het jeugdlid. Wanneer het jeugdlid niet meer komt, heb je geen zicht meer op de situatie en kun je ook niet verder met de stappen. Maar dit betekent niet dat je dan moet stoppen, misschien is het “verdwijnen” van je jeugdlid ook een signaal. In overleg met de groepsbegeleider, vertrouwenspersoon of voorzitter kun je bepalen of je alsnog contact zoekt met de ouders om te achterhalen waarom het jeugdlid niet meer komt of dat je de stappen van het protocol overslaat en direct overgaat tot een melding bij het AMK.

Het jeugdlid je vraagt over de situatie te zwijgen/de signalen niet op te pakken?

Slachtoffers van geweld zijn vaak bang dat het geweld toeneemt als bekend wordt dat zij hier met anderen over gepraat hebben of beschermen vanuit loyaliteit de pleger. Maar jij weet dat de situatie, als je niets doet, blijvend schadelijk is voor het jeugdlid. Doe in deze situatie nooit beloftes die je niet kunt waarmaken. Stel het jeugdlid gerust door te zeggen dat je niets zult doen zonder hem of haar hierover te informeren. Maar laat ook weten dat jij altijd in het belang van het jeugdlid zult handelen en daarom soms signalen wel moet oppakken.

Jij je ongerust maakt over de situatie waarin het jeugdlid komt wanneer het naar huis gaat?

Wanneer je reden hebt om aan te nemen dat de veiligheid van het jeugdlid echt in gevaar is kun je altijd de politie bellen voor advies. In de meeste gevallen is de situatie echter niet levensbedreigend, maar heb jij het gevoel dat je het jeugdlid uit bescherming het liefst mee zou willen nemen naar huis. Hoe lastig ook, in deze situatie zijn er grenzen aan wat je kunt doen. Het is goed je te beseffen dat, hoe schrijnend de situatie ook is, het wel de situatie is waarin het jeugdlid zich al langer bevindt. Het advies is om niet te persoonlijk betrokken te raken (meenemen naar huis, je telefoonnummer geven etc.), maar, waar nodig met enige vaart, de stappen van het stappenplan te volgen.

Jij je zorgen maakt dat ouders/opvoeders verhaal komen halen bij de Scoutinggroep?

Schat, samen met anderen binnen de groep, de situatie in. Wanneer je verwacht dat er een vervelende situatie kan ontstaan kun je samen nadenken over oplossingen (extra leiding tijdens de bijeenkomsten, samen naar huis fietsen). Je kunt ook altijd overleg plegen met het AMK of de politie.

Je kunt, door de manier waarop je het stappenplan invult, vaak al voorkomen dat een dergelijke situatie ontstaat. Door in het gesprek met ouders begrip te tonen voor hun situatie, respectvol te zijn en vooral te praten vanuit de zorgen die er vanuit de Scouting en eventueel ook vanuit de ouders over het jeugdlid zijn, blijft het contact goed. Plegers vinden het moeilijk dat een ander ziet wat er speelt, maar zijn soms juist opgelucht dat er iets kan veranderen aan de situatie.

Het jeugdlid of leidinggevende zelf pleger is in de eigen huiselijke kring?

Ook hier gaat het vaak om signalen en een vermoeden. Om een beeld te krijgen van wat er werkelijk aan de hand is kun je ook op basis van signalen van de pleger het stappenplan volgen. In deze situaties is zorgvuldigheid extra belangrijk.

Je advies vraagt of een melding doet bij het AMK, welke vragen krijg je dan?

Er zal gevraagd worden welke signalen je hebt gezien. Hierbij is het belangrijk om onderscheid te maken tussen feiten (ik zag een blauwe plek op haar arm) en interpretatie (het leek alsof ze heel hard was vastgegrepen). Door een signaal concreet te beschrijven (de blauwe plek zat rondom haar pols, dus het kan niet veroorzaakt zijn door het ergens aan stoten) is het voor het AMK makkelijker om de situatie in te schatten en met je mee te denken. Bedenk, bij welke vraag je ook krijgt, dat jij altijd kunt vragen waarom men iets wil weten. Je kunt het altijd aangeven als je geen antwoord wilt geven op een vraag.

Het AMK je vraagt om een melding te doen, terwijl je alleen advies wilt?

Het AMK zal jou bij een adviesvraag alleen adviseren om een melding te doen, als de situatie zo ernstig is dat het jeugdlid in gevaar lijkt te zijn. Dit kan gaan om direct (levens-)gevaar, bij bijvoorbeeld ernstige lichamelijke mishandeling, maar ook om indirect, niet levensbedreigend gevaar, bijvoorbeeld risico's m.b.t. de ontwikkeling door psychisch, lichamelijk of seksueel geweld of verwaarlozing. Melden van kindermishandeling kan moeilijk zijn, vertrouw op de deskundigheid van het AMK. Wanneer je echt niet wilt of durft te melden, terwijl het AMK dit wel adviseert, kun je het AMK vragen om met jou in gesprek te gaan (een consult) en samen kijken naar wat er nodig is om in deze situatie te handelen.

Je het gevoel hebt dat je melding niet serieus wordt genomen bij het AMK?

Als jij echt zorgen hebt, laat je niet afschepen! Je handelt in het belang van het jeugdlid.

In deze situatie kun je ook samen met anderen besluiten het AMK te bellen, of dit overlaten aan iemand die misschien meer ingang heeft, zoals een andere groepsbegeleider, vertrouwenspersoon of voorzitter of eventueel via het Provinciale Steunpunt of Scouting Nederland. Je kunt in deze situatie ook (laten) overleggen met de leidinggevende van de medewerker van het AMK.

Er veel emoties in de Scoutinggroep zijn?

Soms roepen situaties van huiselijk geweld of kindermishandeling veel emoties op, bij leidinggevend en/of jeugdleden. Het is goed te weten dat verspreid over het land, deskundige en ervaren leden van het Landelijk Opvangteam van Scouting Nederland beschikbaar zijn om een Scoutinggroep met raad en daad bij te staan. Er kan, via Scouting Nederland, 24 uur per dag 7 dagen per week een beroep gedaan worden op ondersteuning via 033-4960911.

BIJLAGE 1

achtergrondinformatie huiselijk geweld en kindermishandeling

Wat is huiselijk geweld?

Huiselijk geweld is geweld dat door iemand uit de huiselijke kring van het slachtoffer gepleegd is.⁴

Bijna de helft van de Nederlanders heeft ooit te maken gehad met een vorm van huiselijk geweld.⁵ Dat klinkt misschien ongeloofwaardig, maar het cijfer klopt echt. Veel mensen denken bij huiselijk geweld aan een man die zijn vrouw mishandelt. Maar er is ook sprake van huiselijk geweld wanneer het slachtoffer wordt geslagen, uitgescholden, niet de zorg en liefde krijgt die hij of zij nodig heeft, tegen de zin seks heeft of geld moet afgeven. Het gaat niet alleen om geweld tussen man en vrouw, maar ook tussen ouders en kinderen en geweld in homorelaties. Of tussen een tienermeisje en een loverboy. Er is wel altijd sprake van machtsverschil, van een afhankelijkheidsrelatie. In veel gevallen handelt een pleger uit een gevoel van onmacht.

Kindermishandeling

Kindermishandeling is 'elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de min-

derjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel'. (Uit de Wet op de jeugdzorg) Het gaat in de definitie om de manier waarop ouders of anderen met een jeugdlid omgaan. In die omgang kan zoveel mis zijn dat er sprake is van kindermishandeling.

De term 'ouders' slaat op de biologische ouders, maar ook op stiefouders, adoptie-ouders en pleegouders. Maar ook andere volwassenen kunnen een kind mishandelen doordat het kind afhankelijk is van hen voor aandacht, bescherming en verzorging. Bijvoorbeeld peuterspeelzaalleidsters, leerkrachten of sporttrainers.

Kindermishandeling is meer dan lichamelijk geweld: het gaat om elke vorm van voor het kind bedreigende en gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard. Dat ook verwaarlozing tot kindermishandeling gerekend wordt, blijkt uit het woord 'passief' in de definitie.

De schade als gevolg van mishandeling kan zich op verschillende manieren voordoen: in de vorm van fysiek of psychisch letsel. Het gaat dus niet alleen om zichtbare schade, zoals blauwe plekken of brandwonden. Kindermishandeling kan ook geestelijke schade veroorzaken.

⁴ Dijk, T. van, Flight, S., Oppenhuis, E., & Duesmann, B. (1997). *Huiselijk geweld. Aard, omvang en hulpverlening*. Den Haag: Ministerie van Justitie.

⁵ *Huiselijk geweld, Aard, omvang en hulpverlening*. Door T. van Dijk, S. Flight, E. Oppenhuis en B. Duesmann (Intromart, Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek). Oktober 1997

Kindermishandeling komt vaker voor dan altijd werd aangenomen. Recente studies laten zien dat er in Nederland jaarlijks tussen de 100.000⁶ en ruim 160.000⁷ kinderen slachtoffer zijn van kindermishandeling.

Vormen van geweld

Er bestaan veel vormen van huiselijk geweld en kindermishandeling. Geweld kun je onder verdelen in verschillende categorieën:

- fysiek geweld (bijv. slaan, schoppen, knijpen)
- geestelijk geweld (bijv. pesten (ook via de pc), dreigen, kleinerend taalgebruik)
- materieel/financieel geweld (bijv. vernielen of afnemen van andermans eigendommen);
- seksueel geweld (bijv. dubbelzinnige opmerkingen, aanranding, verkrachting)
- verwaarlozing (bijv. slechte hygiëne van het kind, elke dag patat eten)
- getuige zijn van geweld

Gevolgen van huiselijk geweld en KM op ontwikkeling kinderen

Niet alleen plegers en slachtoffers lijden onder huiselijk geweld. Een vaak vergeten groep zijn kinderen die getuige zijn van het geweld, of alleen maar 'voelen' dat er iets ergs aan de hand is. Onderzoek wijst uit dat de impact voor kinderen, die getuige van geweld zijn, groot is. Zij kunnen zowel geestelijk als lichamelijke problemen ondervinden en/of problematisch gedrag vertonen.

De gevolgen van kindermishandeling zijn groot. Veel kinderen krijgen te maken met gedragsproblemen. De kans is groot dat ze in hun latere leven weer met huiselijk geweld geconfronteerd worden. Bovendien zijn kinderen extra kwetsbaar: in veel gevallen zijn ze afhankelijk van degene die mishandelt. Ze blijven lang loyaal aan de pleger en weten niet wat 'normaal' is.

Waarom is signaleren zo belangrijk?

Jeugdleden vinden het vaak moeilijk om aan te geven dat er thuis iets aan de hand is. En dit kun je ook niet van ze verwachten. Kinderen zijn per definitie loyaal zijn aan hun ouders, ook als diezelfde ouders hen mishandelen, of iets doen dat door het kind als ongewenst of gedwongen wordt ervaren. Een kind bevindt zich namelijk niet in een gelijke positie ten opzichte van een volwassene. Deze machtsongelijkheid zorgt voor een geringe tot geen keuzevrijheid van het kind.

⁶ Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2005), Universiteit Leiden, M.H. van IJzendoorn e.a., 2005

⁷ Scholieren over Mishandeling (SOM), Vrije Universiteit te Amsterdam. F. Lamers-Winkelmann e.a., 2007.

BIJLAGE 2

contactgegevens

AMK (Advies en Meldpunt Kindermishandeling)

Het AMK is er voor iedereen, volwassenen en kinderen. Iedereen die denkt dat er sprake is van kindermishandeling kan hier terecht. Medewerkers van het AMK horen het verhaal aan en zoeken samen met de beller naar een oplossing. Elke regio in Nederland heeft zijn eigen AMK.

Het AMK is 24 uur per dag en 7 dagen per week bereikbaar (soms via een centrale toegang van bureau jeugdzorg).

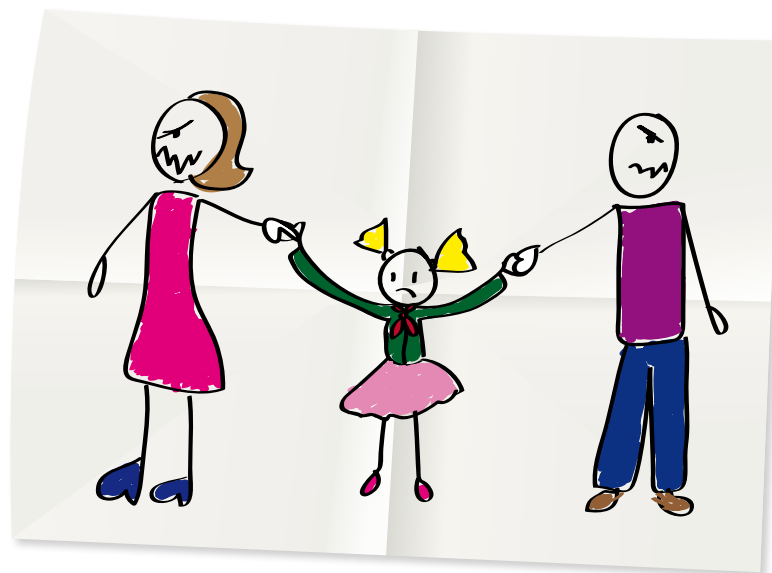
Tel: 0900-123 12 30

SHG (Steunpunt Huiselijk Geweld)

Het Steunpunt is er voor iedereen die op wat voor manier dan ook met huiselijk geweld te maken heeft. Het is bedoeld voor zowel slachtoffers als plegers van geweld, getuigen, betrokkenen en professionals. Wij luisteren naar het verhaal, denken mee, geven advies of consult, verwijzen door en kunnen een rol spelen in het coördineren van de ketenaanpak.

Het Steunpunt Huiselijk Geweld is 24 uur per dag en 7 dagen per week bereikbaar.

Tel: 0900-126 26 26

COLOFON

De handleiding 'Omgaan met signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling' is in 2012 ontwikkeld door Monika van Boheemen, Scouting Overijssel en Yvonne Matser-van 't Oever, Kadera aanpak huiselijk geweld. Dit project is uitgevoerd in opdracht van de provincie Overijssel en werd mede gefinancierd door centrumgemeente Enschede.

Scouting Overijssel

Leusveenweg 21
7556 VA Hengelo (OV)
Tel: 074-243 40 45
Site: www.Scoutingoverijssel.nl

Kadera aanpak huiselijk geweld

Postbus 1058
8001 BB Zwolle
Tel: 038-422 24 95
Site: www.kadera.nl

Voor reacties, opmerkingen of aanvullingen houden de auteurs zich aanbevolen. Graag zien ze deze tegemoet via: info@Scoutingoverijssel.nl